

УДК 373.3:159.954]:[7:141.338]

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СИНКРЕТИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Наталія Алексєєва, викладач-стажист кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі, член національної спілки театральних діячів України, Заслужений працівник культури України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-6655-0932

E-mail: n.d.alekseieva@udpu.edu.ua

У статті представлено особливості впливу синтезу видів мистецтв на основні психологічні бар'єри до творчого мислення, що гальмують процес розвитку творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку. Розкрито доцільність орієнтування на організацію індивідуальних, а не лише колективних театралізованих видів роботи. Описано важливість формування здорових емоційно-психологічних зв'язків у системі «дитина – дитина» та «дитина – вчитель» під час застосування елементів синкретичного мистецтва у навчальній діяльності, а також роль таких зв'язків у розвитку творчого мислення дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: синкретичне мистецтво; театр; кінематограф; творче мислення; бар'єрність; емоційно-психологічні зв'язки; освітній процес; початкова школа.

PECULIARITIES OF THE INFLUENCE OF SYNCRETIC ART ON THE DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Natalia Alekseieva, Teacher-Probationer at the Professional Methods and Innovative Technologies in Elementary School Department, Member of National Union of Theatrical Figures of Ukraine, Merited Culture Worker of Ukraine, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-6655-0932

E-mail: n.d.alekseieva@udpu.edu.ua

The article presents the peculiarities of the influence of the synthesis of art types on the main psychological barriers to creative thinking, which inhibit the process of developing creative thinking in children of primary education age. The scientific works of famous psychologists and teachers who worked on the development of creative thinking and the impact of various arts on it and the world's practical achievements in this field are studied. The main features of syncretic art are outlined, in particular, its nature of origin, ability to influence the subconscious, perfect combination of sound, words, movement, music, emotion, action, image, colors in a single synergy. The issue of the impact of theatrical and cinematographic art on the development of the main four components of adult creative thinking is considered. The expediency of focusing on the organization of individual, not only collective theatrical types of work is revealed. The importance of forming healthy emotional and psychological connections in the system "child – child" and "child – teacher" in the application of elements of syncretic art in educational activities is described, as well as the role of such connections in the

development of creative thinking of primary school children. The role of the introduction of syncretic art in the formation of a person of the future, who will be able to fully meet the requirements of society, is described. The article also describes the process of transferring images from cartoons or films by a 6–8-year-old child into real life, which is reflected in behavioral features, ways of self-expression, etc.

Keywords: *syncretic art; dramatization; theater; cinema; creative thinking; barriers to creativity; emotional and psychological connections; educational process; Elementary School.*

Темпи світової глобалізації щороку посилюються, а кордон між «було» і «стало» стає все більш вираженим. Черговим імпульсом у прискоренні процесу всесвітньої інтеграції та уніфікації стала пандемія COVID-19, яка вплинула на загальний подальший розвиток людства. Так, особистісний розвиток людини набув нового вектора, суспільство формує новий образ особистості як об'єкта і суб'єкта соціальних відносин, а отже, і тенденції у вихованні та навчанні мають відповідати новосформованому запиту.

У 2020 році Всесвітній економічний форум підготував звіт «Майбутні робочі місця – 2025» [1], у якому зазначено, що у 2025 році 52% всієї роботи буде виконуватися роботами (у 2018 році цей показник становив близько 29%). Цілком ймовірним є те, що через 10–15 років цей відсоток досягатиме близько 72%. Окрім цього, у звіті представлено перелік навичок, які, за прогнозами вчених, будуть необхідними у 2025 році:

- 1) аналітичне мислення та інноваційність;
- 2) активне навчання і стратегії навчання;
- 3) уміння комплексного розв'язання проблем та задач;
- 4) критичне мислення й аналіз;
- 5) креативність, оригінальність й ініціативність;
- 6) лідерство і соціальна включеність (впливовість);
- 7) технології: використання, моніторинг і контроль;
- 8) технології: розробка і програмування;
- 9) життєздатність, стресостійкість і гнучкість;
- 10) обґрунтування, розв'язання проблем і формування ідей.

Відповідно до зазначеного, питання розвитку творчого мислення у дітей набуває все більшої актуальності з огляду на трансформування сучасного світу, адже як мінімум половина із перелічених навичок є продуктом творчого мислення людини або є частково залежним від нього.

Актуальність цього дослідження визначається в необхідності пошуку інноваційних підходів у розв'язанні проблеми розвитку творчого мислення і формування особистості майбутнього, які постійно виникають під час освітньої та виховної діяльності, при цьому, ці підходи мають відповідати сучасним вимогам суспільства, а також інтересам дітей.

З огляду на вищезазначене, одним із доцільних напрямів розвитку творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку є впровадження в освітню діяльність елементів синкретичного мистецтва.

Над проблематикою впливу синкретичного мистецтва на розвиток людства працювали А. Н. Веселовський, Г. В. Плеханов, М. Я. Марра. Останній, зокрема, пов'язує зв'язок чотирьох дій – танець, спів, музика і звукова мова – з магічними діями, які є необхідними для досягнення колективного успіху.

Аналіз наукових напрацювань та даних, орієнтованих на вивчення проблематики розвитку творчого мислення у дітей початкової школи, а також результати практичного впровадження елементів синкретичного мистецтва в освітню діяльність дозволяє розглянути загальну картину впливу синкретичного мистецтва на творче мислення і відокремити загальні особливості, що мають позитивний каталітичний характер.

Метою статті є розкриття доцільності впровадження елементів синкретичного мистецтва в освітню діяльність учнів початкової школи, а також окреслення особливостей впливу синкретичного мистецтва на психологічні бар'єри, що гальмують розвиток творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Типовою ознакою синкретичного мистецтва є його первісність, тобто неподільність цілого, а поєднання елементів різних видів мистецтв несе у собі інформацію від предків, отже здатне впливати на підсвідомість людини, пробуджуючи первісні почуття. Також подібний синтез ритму, звуку кольору, слова, часом запахів має багатовекторний вплив на сприйняття інформації дитиною, роблячи його прикладним і зрозумілим, а основне наочним. Аби дитина зрозуміла, засвоїла і змогла застосовувати на практиці – не достатньо розповісти, більш ефективним є показати або дати можливість спробувати, саме на це орієнтоване синкретичне мистецтво.

Унікальність цього мистецтва полягає в тому, що воно дозволяє учневі не лише бути спостерігачем, а й безпосередньо брати участь у створенні кінцевого продукту – вистави, фільму чи мультфільму, оперети. Синкретичне мистецтво, до якого належить театр, кіномистецтво, оперета, є унікальним феноменом в історії розвитку людства. Синергія різних елементів творчої майстерності у симбіозі відтворює загальне уявлення людини про Всесвіт, людство, самого себе, відносини тощо через кольори, рухи, звуки, емоції.

Яскравим прикладом впливу синкретичного мистецтва на поведінкову психологію дитини є перенесення моделі поведінки його улюбленого героя з мультфільму або фільму у реальне життя. На початку «нульових» кожен третій хлопчик мріяв стати Людиною-павуком (однойменний персонаж серії популярних коміксів, фільмів та мультфільмів «Людина-павук»), копіювали його поведінку, апелювали його фразами у діалогах з однолітками та батьками. Серед дівчаток популярністю користувались принцеси «дівчачих» мультфільмів, що також відображалось у їхній поведінці, одязі й мові. На дитячих святах все частіше можна було зустріти Людину-павука, Капітана Джека Горобця, персонажів мультфільмів «Фіксикі» тощо.

З огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що найбільш доцільним синкретичним (або часом синтетичним) мистецтвом для розвитку творчого мислення у дітей є театр і кіномистецтво, завдяки їх адаптивності та різножанровості. Тому проблемі впровадження театрального мистецтва в систему освіти як повноцінної складової освітнього та виховного процесу присвятили свої праці наступні педагогічно-науковці: І. Зязюн, Л. Артемова, І. Дичківська, В. Абрамян О. Комаровська, Л. Масол, Н. Миропольська, Т. Поніманська, Ю. Рубіна, Н. Сиротичта, К. Станіславський та інші.

У своїх наукових роботах О. Біда, О. Кравчук, Г. Коберник, О. Комар, І. Осадченко, Л. Пироженко, О. Пометун, Л. Роєнко, Т. Торчинська, І. Шевчук звертають увагу на стадію розвитку учнів молодшого шкільного віку. Саме високоосвічена і творча особистість виростає з множини інтеракцій, у результаті яких вона навчається «дивитися на себе» очима інших і вчиться зчитувати поведінку та

емоційний стан співрозмовника. Учитель же сприяє збільшенню комунікаційних зв'язків, збагачує їх зміст, а також інтегрує додаткові форми організації навчання і виховання, шляхом залучення самих учнів до керівництва їхньою навчальною та творчою діяльністю [4, с. 41].

Творче мислення є абсолютно унікальним явищем. Воно не є необхідністю для біологічного виживання, але є фундаментально важливим елементом соціального, духовного, історичного, культурного, матеріального прогресу.

Творче мислення здебільшого асоціюється з креативністю та новизною, але характеризується створенням суб'єктивно нового якісного продукту. Цей продукт не з'являється ні з чого, а є результатом багатьох психічно-пізнавальних процесів (відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення і мовлення) з опорою на знання, уміння, навички, досвід, світогляд тощо, набутими під час життєдіяльності особистості. А мистецтво – невичерпне джерело історичного досвіду у багатьох сферах життя, наприклад культури, побуту, мови, морально-поведінкової системи взаємовідносин і багато інших. При цьому, синкретичне мистецтво зводить усе в єдину форму – вистави / фільму, яка є: інформаційно насиченою; цікавою й пізнавальною; адаптованою до вікових особливостей учасників та їхніх інтересів; актуальною.

В. Дружинін та В. Тютюніна у своїх роботах окреслили напрями, які необхідно враховувати під час розвитку творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку:

- відсутність зразка регламентованої поведінки;
- позитивно виражений зразок творчої поведінки, що є повноправним учасником дії;
- забезпечення необхідних умов для наслідування творчої поведінки, а також запобігання проявів деструктивної поведінки;
- соціальне придушення творчої поведінки.

Розглянувши науково-практичні напрацювання вчених у сфері цієї проблематики, було виділено основні переваги впровадження елементів синкретичного мистецтва, наприклад театрального, в освітній процес учнів молодшого шкільного віку:

- високий рівень адаптивності;
- базування на соціально-історичному досвіді людства;
- широкий вибір форм впровадження у навчальну діяльність;
- наочність та предметність;
- можливість моделювання соціальних ролей у доступній та цікавій для дітей формі;
- придатний до подолання внутрішніх бар'єрів до творчості.

Учені всього світу нині згодні з тим, що творчому мисленню дитину можна навчити, але для початку потрібно пропрацювати і подолати внутрішні бар'єри, яких, зокрема, виділяють чотири, а саме:

- інстинктивне уподібнення до інших учасників соціальних зв'язків, що є механізмом самозахисту – конформізм;
- складнощі у перебудові при виконанні дій чи завдань, якщо цього вимагає ситуація – ригідність;
- бажання розв'язати проблему «тут» і «зараз» з мінімальними енергозатратами;
- надмірне критичне ставлення до власних ідей – самокритика.

Подібні бар'єри є характерними не лише для дітей, а й для всіх вікових категорій, і, як правило, це гальмує процес набуття особистістю якісних змін у розвитку творчого мислення. Усі дії, спрямовані на подолання цих бар'єрів у період молодшого шкільного віку, нестимуть переважно профілактичний характер, що пов'язано із віковими особливостями, тоді коли у дорослому віці ці бар'єри можуть бути девіантними і потребуватимуть професійного психологічного втручання.

Домінантними факторами формування бар'єрів до творчого мислення у дітей виступають страх та відсутність досвіду, а мистецтво – джерело людського досвіду, яке історично упорядковувалось і диференціювалось у своєрідну систему морально-поведінкових норм і засад, а також знань. Цікаві форми роботи з синкретичним мистецтвом в основі, як-от, наприклад, інсценізація або моделювання, несуть у собі розважальний характер, що поступово допомагає учасникам звільнитися від страху або навчитися ним керувати, фіксувати увагу на більш тривалий час, проявляти себе і шукати нові підходи у розв'язанні проблемної ситуації.

Синтетичне мистецтво здатне впливати на дитину і дорослого непомітно, без стресу та надлишкового натиску, віддзеркалюючись у його свідомості історично та соціально відомими йому портретами через емоції, звук, ритм, слово, колір, образ, рух тощо. Так, персонажі відомих казок / книг / творів / фільмів / мультфільмів можуть наочно продемонструвати певну дію, практично розв'язати типову чи нетипову проблему тощо. Особлива ефективність цього процесу забезпечується завдяки тому, що учасник приміряє на собі необхідну роль для нього в окремий період його розвитку. Під час «примірки» ролі, дитина може переймати нехарактерні для неї у звичайному житті поведінкові особливості, що дозволяє вийти за межі комфорту і відчувати та створити щось нове та незвичне.

Питання включення синкретичного мистецтва у навчальну програму початкової школи не є чимось абсолютно новим. Ефективним компонентом освітньо-виховної дидактики є театральна педагогіка. Театральна педагогіка – це одна з галузей педагогічної науки, яка має свій предмет, методи дослідження, вивчає специфіку професійної підготовки театральних фахівців. Враховуючи потужні можливості театального мистецтва у навчальному і виховному процесі, формуванні та розвитку особистості молодого покоління, збагачення та вдосконалення бачення світоглядного – культурологічної підготовки учнів початкової школи.

Отже, використання елементів театальної педагогіки для розвитку творчого мислення учнів початкових класів досліджує специфіку театру через сценічну дію, акторську і режисерську творчість, близьких до педагогічної. Поєднання емоцій, рухів, дій, слів, так само взаємодія між дітьми та вчителем і постійна зміна видів діяльності – це «сценарій» успішного, всебічного та гармонійного розвитку дитини.

Театральна діяльність, як елемент синкретичного мистецтва, є засобом, що позитивно впливає на формування в учнів молодшого шкільного віку пізнавальної зацікавленості та допитливості. До того ж результативність здебільшого буде залежати від педагогічної майстерності вчителя, його вмінні адаптуватись до інтересів дітей тощо. Серед пошуків шляхів розвитку творчого мислення виникає необхідність у впровадженні до навчальної діяльності різноманітних й актуальних завдань чи вправ – навчальних, розвивальних, пізнавальних, інтелектуальних, творчих, нестандартних та імпровізованих:

- моделювання події / ситуації;
- складання початку або закінчення будь-якого різножанрового твору (байка, казка, проза, вірш);
- складання і демонстрація казки за малюнком або заданою темою;
- словесне змалювання на задану тему тощо.

Науковці всього світу не лише намагаються з'ясувати принципи впливу творчого мислення на еволюційні зміни людства, а й працюють над розробками методів та програм розвитку творчого потенціалу. Значних досягнень у цій галузі зазнали Н. Осборн із його методом «мозкового штурму» і Дж. Гордон з синектикою, який є вдалим методом для пошуку індивідуального рішення, а не тільки групового.

Суттєвою перевагою включення синкретичного мистецтва у процес розвитку творчого мислення учнів молодшого шкільного віку є можливість групової (інсценізація казки із багатьма героями) та індивідуальної роботи (мініатюра з однією дійовою особою). Основна ідея творчості – новизна та унікальність. При цьому досить часто серед скупчення ідей втрачається одна нестандартна, яка з першого погляду може бути безглуздою, але мати певну цінність. Дати можливість самостійно реалізувати цю ідею автором, але шляхом її віддзеркалення в образі героя твору чи казки, допоможе подолати дитині бар'єри, що обмежують її в досягненні мети.

Доросле творче мислення – це фундамент сучасного члена суспільства, який відповідатиме всім необхідним критеріям у професійному та суспільному житті. Науковцями виділено основні психологічні компоненти, що характеризують доросле творче мислення: гнучкість розуму, системність та послідовність мислення, діалектність, готовність до ризиків та відповідальність. Фундамент цих компонентів закладається ще в дитячому віці, і рівень їхнього розвитку здебільшого залежить від комплексності набутих умінь, знань, навичок і досвіду.

Упровадження в освітню діяльність елементів синкретичного мистецтва дозволяє набутти корисного вміння – адаптації до відносно нових (кризових) умов, при цьому навчати учасників до збереження продуктивності та створення якісного продукту. Будь-яке синкретичне дійство – вистава або мультфільм – містить сюжетну лінію і хід подій, які можуть постійно змінювати свій вектор. Тобто всі учасники часом змушені шукати новий шлях розв'язання проблеми, навіть якщо це вже відомий для них фінал казки.

Синкретичне мистецтво навчає дітей системності та послідовності мислення, оскільки будь-яка театралізація чи мультиплікація заснована на певній етапності із низкою закономірностей. Усі дії, які вчиняє головний чи другорядний герой, мають свій вплив на фінал, за них потім несуть відповідальність. Тобто поступово учасники діяльності розуміють наступний алгоритм: планування – дія – результат – відповідальність, і намагаються на етапі «планування» закласти ймовірні ризики. Наприклад, вдалим буде запропонувати дітям інсценізувати казку із попередньо відомим їм «нещасливим» фіналом. Спробувати зрозуміти «де» і «коли» герой вчинив неправильно, яка його дія призвела до такого кінця, і головне – що потрібно змінити, щоб фінал став щасливим. Усі запропоновані дітьми дії міститимуть певні ризики, що також позитивно впливає на розвиток творчого мислення.

Варто зазначити, що впровадження в освітню діяльність синкретичного мистецтва нестиме позитивний вплив на розвиток творчого мислення учнів початкової

школи лише за умови успішно сформованих емоційних зв'язків у системах «учень-учень» та «учень-учитель», оскільки емоційно-психологічний стан учня та вчителя взаємозалежні. Неможливо створити якісний продукт без взаємодовіри, поваги, спільних інтересів та цілей, адже внутрішній емоційний стан колективу має безпосередній вплив на досягнення результатів у поставленій меті.

Для педагогічної теорії та практики важливим є три аспекти впливу емоцій на освітню діяльність, які в реальному процесі щільно взаємопов'язані:

- вплив емоцій на пізнавальні процеси;
- вплив емоцій на формування світогляду норм моральності учнів;
- вплив емоцій на розвиток пізнавальних інтересів і потреб школярів.

Унікальність синкретичного мистецтва полягає в здатності впливати на емоційний стан дитини, здебільшого завдяки природі походження кожного виду мистецтва, застосованого під час діяльності, вигідно вирізняє це мистецтво з-поміж інших. Також широкий вибір форм, методів та прийомів, що включають у собі елементи театрального чи кіномистецтва, спроможні боротися з однією із найрозповсюдженіших проблем гальмування розвитку творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку – подолання бар'єрів до творчого мислення.

У висновку варто зазначити, що синкретичне мистецтво завдяки своїй адаптивності та спроможності відповідати сучасним тенденціям, невичерпності людського соціально-історичного досвіду в основі творчої літературно-образної бази, орієнтованості на групові та індивідуальні потреби розвитку творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку, у сучасному світі є одним із найбільш вдалих інноваційних підходів у розв'язанні проблеми, що висвітлена у цій статті. Неповторність поєднання нового і модернового із досвідом предків у грайливій і цікавій формі є основною специфікою цього мистецтва та його впливу на розвиток творчого мислення.

Актуальним подальшим напрямом роботи є розробка та апробація системи вправ та прийомів із застосування елементів синкретичного мистецтва для учнів початкової школи, що сприятимуть розвитку творчого та креативного мислення.

Перспективним є вивчення питання впливу синкретичного мистецтва на оптимізацію процесу мовленнєвого самовираження у дітей першого року навчання, а також на формування національної самоідентичності дитини як українця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The Future of Jobs. Report 2020. *World Economic Forum 2020*: вебсайт. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf (дата звернення: 15.06.2022).
2. James Heckman, Rodrigo Pinto, Peter Savelyev. Understanding the Mechanisms through Which an Influential Early Childhood Program Boosted Adult Outcomes. *American Economic Review*, 2013.
3. The Soft Skills That Will Land You Your Dream Job. *Graduate School Office University of Cincinnati* : веб-сайт. URL: <https://grad.uc.edu/student-life/news/soft-skills.html> (дата звернення: 15.06.2022).
4. Інтерактивні технології навчання в початковій школі: навч. посіб. / О. А. Біда та ін. Умань: РВЦ «Софія», 2007. 212 с.
5. Карпенко Н. А. Зміст та структура творчого потенціалу особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. Львів, 2014. Вип. 1. С. 52–65.
6. Н. А. Карпенко. Психологія творчості: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
7. Новоселецька І. Е. Вплив мистецтва на розвиток художньо-творчих здібностей дітей п'ятого року життя в початкових мистецьких навчальних закладах. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 3.2. С. 98–101.
8. Осадченко І. І. Основи педагогічної творчості та майстерності: навч.-метод. посіб. Умань: ПП «Жовтий О.О.», 2012. 170 с.
9. Психологія дитячої творчості. Київ: Фенікс, 2014.

REFERENCES

1. The Future of Jobs. Report 2020. *World Economic Forum 2020*. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf.
2. James Heckman, Rodrigo Pinto, Peter Savelyev. (2013). Understanding the Mechanisms through Which an Influential Early Childhood Program Boosted Adult Outcomes. *American Economic Review*.
3. The Soft Skills That Will Land You Your Dream Job. *Graduate School Office University of Cincinnati*. URL: <https://grad.uc.edu/student-life/news/soft-skills.html>.
4. Interaktyvni tekhnologii navchannia v pochatkovii shkoli. (2007). O. A. Bida (Ed.) et al. Uman: Sofia [in Ukrainian].
5. Karpenko, N. A. (2014). Zmist ta struktura tvorchoho potentsialu osobystosti. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia psykholohichna*. Lviv: LvDUVS, issue 1, 52–65 [in Ukrainian].
6. Karpenko, N. A. (2016). Psykholohiia tvorchosti. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
7. Novoseletska, I. E. (2017). Vplyv mystetstva na rozvytok khudozhno-tvorchykh zdibnostei ditei piatoho roku zhyttia v pochatkovykh mystetskykh navchalnykh zakladakh. *Molodyi vchenyi, issue 3.2* [in Ukrainian].
8. Osadchenko, I. I. (2012). *Osnovy pedahohichnoi tvorchosti ta maisternosti*. Uman: PP “Zhovtyi O.O.” [in Ukrainian].
9. *Psykholohiia dytiachoi tvorchosti*. (2014). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].